

UO‘K: 8.81-139

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA QISHLOQ XO‘JALIGI SOHASIGA OID TERMINLARNING LEKSIK TASNIFI

Usmonova Shoiraxon Ro‘ziyevna

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Xorijiy tillar kafedrası assistenti

Abstract. The article presents a lexical classification of agricultural terms in English and Uzbek. Each word used in the field of agronomy becomes an element of the terminology system serving the field and, depending on the direction of this activity, forms a complex of terminological systems that are combined into a single terminological system.

Key words: agriculture, lexical units, terminological combination, terms, lexical features.

Аннотация. В статье представлена лексическая классификация сельскохозяйственных терминов в английском и узбекском языках. Каждое слово, используемое в области агрономии, становится элементом терминологической системы, обслуживающей эту область, и в зависимости от сферы деятельности образует комплекс терминологических систем, которые объединяются в единую терминологическую систему.

Ключевые слова: сельское хозяйство, лексические единицы, терминологическое сочетание, термины, лексические признаки.

Annotatsiya: Maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi qishloq xo‘jaligiga oid terminlarning leksik tasnifi keltirilgan. Agronomiya sohasida qo‘llanilayotgan har bir so‘z sohaga xizmat qiluvchi terminologiya tizimining elementiga aylanadi va ushbu faoliyat yo‘nalishiga qarab, yagona terminologik tizimga birlashuvchi terminologik tizimlar majmuasini hosil qiladi.

Kalit so‘zlar: qishloq xo‘jaligi, leksik birliklar, terminologik birikma, atamalar, leksik xususiyatlar.

KIRISH

So‘nggi yillarda tilshunoslikda terminologik lug‘atlarga bo‘lgan ehtiyoj ortib borayotganligi sababli, muayyan sohalarga oid leksikalarni qiyosiy va qarama-qarshilik nuqtai nazaridan o‘rganishga qiziqish ortib bormoqda. Qishloq xo‘jaligining barcha tarmoqlarini mavzuiy guruhlash va leksikografik tahlil qilish natijasida qishloq xo‘jaligi atamaları bir qatlam

sifatida tasniflanadi. Ushbu tizimli tahlillar qishloq xo‘jaligi sohasi atamalarini tartibga solishga olib keladi.

METODLAR

Biz qishloq xo‘jaligi atamalarining ingliz, o‘zbek va rus terminologik lug‘atlarida taqdim etilishini ko‘rib chiqishga shuningdek, qishloq xo‘jaligi sohasida so‘z yasovchi affiksalar yordamida dehqonchilik terminlarini shakllantirishga e‘tibor qaratdik. Ushbu tahlil qishloq xo‘jaligi terminologiyasidagi leksikografik yangiliklarni aniqlash va uning sohadagi rivojlanishini aniqlashga qaratilgan.

NATIJA VA MUHOKAMA

Ingliz va o‘zbek tillarida qishloq xo‘jaligi atamalarining shakllanishiga to‘xtaladigan bo‘lsak, lug‘at hajmining kengayishiga qishloq xo‘jaligi leksikasining aksariyat qismi katta hissa qo‘shishi kuzatildi. Qishloq xo‘jaligi atamaları mavzuli lug‘atlarda tematik, kompozitsion va hosilaviy jihatlarini hisobga olgan holda alohida soha sifatida ko‘rib chiqilishini aniqladik.

Tadqiqot jarayonida qishloq xo‘jaligi atamalarining etimologik va lingvistik tabiatini o‘rganar ekanmiz, bu leksemalarning qariyb 60 foizi asl nemis qishloq xo‘jaligi terminologiyasidan, 33 foizi esa chet tillaridan o‘zlashtirilgan so‘zlar ekanligi aniqlandi.

Olingan so‘zlar orasida 10% gibril so‘zlardan iborat bo‘lib, bu yerda bir komponent ingliz tilidan kelib chiqqan va keyingi komponent boshqa tildan olingan. Asl ingliz tilidagi qishloq xo‘jaligi atamaları: taxminan 62 000 leksema, o‘zlashtirilgan so‘zlar taxminan 33 000 leksema, gibril so‘zlar taxminan 10 000 leksemadan iborat.

Lug‘at tahlilida aniq raqamlarni keltirish juda qiyin. Buning sababi, ingliz tilidagi so‘zlar soni va bu so‘zlarning qanchasi lug‘atga kiritilganligi aniq emas. Bu nafaqat ingliz va o‘zbek tillariga xos, balki barcha tillarga tegishli. Hozirgi kunda olimlar bu sohada statistik tahlilni hisobga olgan holda ilmiy izlanishlar olib bormoqdalar va lug‘atlarning turli turlarini tahlil qilib, lug‘at tarkibidagi so‘zlarning sonini aniqlash va ularning yangi nashrlarini nashr etishmoqda.

Qishloq xo‘jaligi atamalarini etimologik tahlil qilishda asosiy manba sifatida qishloq xo‘jaligi lug‘atini tanlab, uning lingvistik mohiyatini tavsiflovchi ilmiy asoslarni to‘pladik va ularni foiz va raqamlarda keltirdik. Tadqiqotimizda biz nafaqat nemis va o‘zbek tillaridagi xorijiy va so‘zlarga qiziqib qolmay, balki ularning og‘zaki va yozma nutqda qo‘llanilishiga ham e‘tibor qaratdik.

O‘zbek tilida qishloq xo‘jaligi terminologiyasining shakllanishi asosan tilning ichki resurslariga, qo‘shimcha ravishda o‘zbek tiliga (birinchi navbatda turk, arab, gruzin, rus tillaridan) bog‘liq o‘zlashtirilgan so‘zlarga tayanadi.

Boshqa tildan olingan so‘zlarning aksariyati o‘simliklar bilan, kamroq darajada esa sifatlar bilan ishlatiladi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zlashtirilgan so‘zlardan tashqari tilning o‘z resurslaridan foydalangan holda hosil qilingan qo‘shma birikmalar ham mavjud.

O‘zbek tilidagi so‘zlarning aniq ma‘nosini to‘g‘ridan-to‘g‘ri aniqlash imkoniyatlari cheklanganligi sababli, semantik o‘zaro bog‘lanishlar qiyin jarayon hisoblanadi. Shu munosabat bilan hozirgi o‘zbek tilidagi lug‘atlarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zlashtirishlar ko‘paymoqda.

O‘zbek tilining so‘z yasash tizimini o‘rgangan olim Azim Xo‘jayevning fikricha, o‘zbek tilidagi ot, sifat, fe‘lning so‘z yasash tizimlari o‘sha tilning so‘z yasash tizimini tashkil etadi. Bizningcha, turdosh til maqomini hisobga olmagan holda qo‘shma ot, sifat va fe‘l so‘z yasashining mahsuldorligi terminologik mahsuldorlik jihatidan ham nemis tiliga, ham o‘zbek tiliga xosdir.

Ingliz - rus tillarida so‘z yasash imkoniyatlari qishloq xo‘jaligi terminologiyasi nuqtai nazaridan ularning uyg‘unligini ko‘rsatadi. Qo‘shma so‘z yasashining mahsuldorligi nemis tilida so‘z yasashning eng faol vositalaridan biri hisoblanib, nemis tili bilan qarindosh tillar hisoblanmasa ham, u rus, polyak tillaridagi qishloq xo‘jaligi terminologiyalariga ham tegishli. Har holda, lug‘atni kengaytirishda kommunikativ ehtiyojlarni qondiradigan yangi lug‘atlar ishlab chiqarish unga asoslanadi. Bundan tashqari, so‘z yasash vazifalari, so‘zning shakli, semantik ma‘nosi muhim ahamiyatga ega. Ingliz tili lug‘atlarida so‘z izlashda so‘zning tarkibiy qismlariga, tarkibiy qismlarining tuzilishiga, ular asosida foydalanuvchida leksema haqida tushuncha hosil qilishiga e‘tibor beriladi. Qishloq xo‘jaligi terminologiyalarini o‘rganishda ularni so‘z yasash imkoniyatlariga ko‘ra tadqiq etish, ularni oddiy atamalar, qo‘shma atamalar, murakkab atamalar, hosila atamalar, qisqartmalar, duragay atamalarga bo‘lish maqsadga muvofiq deb topdik. Bunday tadqiqotlar orqali qishloq xo‘jaligi atamalarining leksikografik mohiyatini to‘liq anglash mumkin.

Qishloq xo‘jaligi terminologiyasi lug‘atida onomasiologik birliklarning barcha asosiy turlari: affikslardan hosil bo‘lgan atamalar, qo‘shma terminlar, semantik hosila atamalar va o‘zlashtirishni o‘z ichiga oluvchi birliklar ham mahsuldorlik darajasiga ko‘ra mavzu bo‘yicha berilgan. Yangi atamalar yaratishning asosiy usullari quyidagilardan iborat:

1. O‘zbek tilida texnik lug‘atni yaratishda dastlab, ayniqsa, dastlabki bosqichlarda morfologik usul keng qo‘llanilgan. Har xil shakldagi faol va funksional so‘z yasovchi affikslar yordamida yangi atamalar yaratiladi.

2. Hozirgi o‘zbek tilida leksik-sintaktik shakllanishning eng samarali usuli ikki muhim so‘zning birikmasi orqali lug‘aviy birliklar hosil qilish, natijada terminologik birikma hosil qilishdir.

3. Lug‘aviy birliklarning gapning bir bo‘lagidan ikkinchi bo‘lakka o‘tishi, natijada yangi atamalar yaratilishini nazarda tutuvchi morfologik-sintaktik usul.

4. Qishloq xo‘jaligi terminologiyasining rivojlanishi so‘z semantikasining rivojlanishi orqali ham sodir bo‘ladi: kundalik so‘zlarning terminologiklashtirilishi, yangi terminologik ma‘nolar bilan qo‘llanilgan arxaizmlarning qo‘llanilishi, so‘z ma‘nolarining ixtisoslashuvi va kengayishi.

Qishloq xo‘jaligi terminlarining leksik-semantik xususiyatlari ko‘p jihatdan til birliklarining ichki tuzilishi va mazmuni bilan belgilanadi. Terminlarning semantik tuzilishi polisemiya, omonimiya, sinonimiya, antonimiya kabi jarayonlarni istisno qiladi. Belgilangan topshiriq bo‘yicha tasniflash tizimi, ba‘zi tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, topshiriqning tabiatiga xos emas. Ingliz va o‘zbek tillaridagi lug‘at va leksikaning qo‘llanish doirasiga ko‘ra, leksika

va uning qo‘llanish doirasini umumiy leksika va maxsus leksikaga bo‘lish mumkin. Ingliz tili leksikasi barcha foydalanuvchilar tomonidan tushunarli va faol qo‘llanadigan so‘zlardan iborat bo‘lib, har bir lug‘aviy soha mavzuli guruhni tashkil etsa, o‘zbek tili leksikasi ham ingliz tili leksikasi kabi umumiy o‘zbek xalqi tomonidan cheklangan va qo‘llaniladigan umumiy leksika va maxsus leksikaga bo‘linadi. Tahlillarimiz shuni ko‘rsatadiki, qishloq xo‘jaligi atamalarining ingliz va o‘zbek tillarining cheklangan leksikasiga kirishi va ularning har ikki til bo‘limida qo‘llanilishi ularning o‘ziga xos leksikografik asoslarini o‘rganishni taqozo etadi. Ingliz tilida:

- Terminology;
- Professionalisms;
- Technical jargon.

O‘zbek tilida:

- Dialektal leksika;
- Ixtisoslashtirilgan leksika;
- Jargonlar.

Zamonaviy ilm-fan tobora ko‘proq mavjud atamalarni konkretlashtirishga intilmoqda, shuning uchun agronomiyayaga oid ilmiy va texnik matnlarda ob'ektlarni batafsil va aniq shaklda ifodalashga imkon beradigan ko‘p komponentli atamalarining nisbatan sezilarli ortib borayotganini ko‘rishimiz mumkin.

O‘tkazilgan tahlil va tadqiqotlar natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, ingliz tili qishloq xo‘jaligi terminologiyasi ilmiy, ishlab chiqarish sohasida faoliyat yurituvchi ilmiy bilimlarning umumiy atamaları, kasbiy faoliyat metodlari, funktsiyalari va ob'ektlarini bildiruvchi asosiy atamalar va sohaning o‘zigagina xos bo‘lgan tushunchalarni ifodalaydigan o‘z atamalaridan tashkil topgan ochiq tizimdir. Bu terminologik tizimda ilmiy tushunchalar va jarayonlarning nomlarini ifodalovchi ko‘p komponentli atamalar yetakchi o‘rinni egallaydi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, ingliz tilida bo‘lgani kabi o‘zbek tilida ham qishloq xo‘jaligi tushunchalarini ifodalovchi soha turli strukturaviy, semantik, genetik va derivativ xususiyatlarga ega bo‘lgan alohida semantik sohani tashkil qiladi. Bu semantik sohani o‘rganish tilshunoslik sohasida tizimlashtirilgan terminologik lug‘at yaratishga asos bo‘lib, undan lingvistik tadqiqotlar uchun ma’lumotnoma sifatida foydalanish mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Adambaeva F.R. About the Definition of the Concept "Term" // "O'zbekiston olimlari va yoshlarining innovatsion ilmiy-amaliy tadqiqotlari" mavzusidagi respublika 35-ko'p tarmoqli ilmiy masofaviy onlayn konferentsiya materiallari to'plami. -Toshkent: «Tadqiqot», 2021. -B 168-169.

2. Adambaeva F.R. The necessity of learning terms of biotechnology sphere // Тези доповщей. XIV мѣжнародног конференц/z «Іноземна фшология у XXI столѣтѣ». - Запоріжжя, 2022. -С.5-7.
3. Mirolimovich, K. M. (2021). Some Comments on the Issue of the Term and Terminology. European Journal of Agricultural and Rural Education, 2(5), 15-18.
4. Qishloq xo‘jaligiga oid atamalarning izohli lug‘ati- Toshkent: "O'zbekiston", 2023 - B, 556.
5. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах: Учеб. пособие для филол. спец. вузов. М.: Высш. Шк.1987. -105 с.
6. Skorokhod'ko, E.F. Termin u naukovomu teksti. K. Lohos. 2006.
7. Syrotin A. Multi-Component English Terms of Biotechnology Sphere // Cogito: Multidisciplinary Res. J., 2017. 9.